

Filistin Sabahları'nda Kimlik, Sembol ve Mekânın Poetikası

The Poetics of Identity, War and Space in The Novel Mornings in Jenin

Araştırma Makalesi / Research Article

Sorumlu yazar/
Corresponding author:
Cansu Kaya

ORCID:
0000-0001-8746-7321

Geliş tarihi/Received:
15.01.2025

Son revizyon teslimi/Last
revision received:
15.02.2025

Kabul tarihi/Accepted:
21.02.2025

Yayın tarihi/Published:
20.04.2025

Atıf/Citation:
Kaya, C. (2025). Filistin
Sabahları'nda kimlik, sembol
ve mekânın poetikası. *İletişim
ve Diplomasi (Filistin Özel
Sayısı)*, 5-22.

doi: 10.54722/
iletisimvediplomasi.1620374

Cansu KAYA¹

ÖZ

Kimlik, aidiyet kategorilerini özne ve öteki olarak kurgulayan ve bu şekilde hem bireylerin hem de toplulukların benliğindeki "ne"liği dolduran bir kavramdır. Kimlik türleri içindeki ulusal kimlikler de kimliğin genel mantığında olduğu gibi özne ve öteki ayrımıyla inşa edilmektedir. Buradaki "ben"e içerik veren kategorilerin başında mekân (toprak) mefhumu gelmektedir. Belirli bir toprak parçasına aidiyet duymak, o toprak üzerinde bulunanlara topluluğun üyesi olarak bir kimlik kazandırmaktadır. Bu kimlik, bir yandan vatandaşı mülteciden ayırmakta ve topluluğa bazı haklar ve imtiyazlar sağlamakta, diğer yandan toprağı atalarından devralmış olma, toprağa emek verme ve emek verecek nesiller yetiştirme unsurları ile topluluğa aidiyet kazandırmaktadır. Filistin Sabahları da Filistinlilerin toprak aidiyetinden mülteci kılınma durumuna geçme sürecini anlatan bir romandır. Bu içeriği ile tarihî ve siyasi bir kurguya sahiptir. Kitabın ana sorunsalı, İsrail'deki Yahudi kimliğinin inşa edilme sürecinde Filistinli Arap kimliğinin nasıl ötekileştirildiği meselesidir. İsrail'in resmî olarak kuruluş sürecinde ve sonrasında yaşanan olaylar, Filistinli kimliğine, Yahudi olmayan, mülteci olan, sürgün edilen, topraksız bırakılan gibi çeşitli anlamlar ve semboller yüklemiştir. Bu çalışma Filistin Sabahları'ndaki sembolleri ve anlatıları, siyaset bilimi çalışma alanlarından biri olan kimlik kavramı ile incelemektedir. Böylelikle tarihi ve siyasi duraklara göre romanda geçen Filistinli ve İsrailli olmanın neye tekabül ettiğine dair bir bakış açısı sunmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın yönteminde verilerin belirli bir işleyişle yorumlanmasına dayanan betimsel analize başvurulmuştur. Çalışma, edebiyat ve siyaset bilimi arasında disiplinler arası bir nitelik göstermektedir.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, cansukaya932@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Filistin Sabahları, Filistin kimliği, Yahudi kimliği, mekân, mülteci

ABSTRACT

Identity is a concept that constructs categories of self and other, shaping both individual and collective senses of being. National identities, like other forms identity, are built upon this distinction between self and other. One of the primary categories that provide content to be "self" in this context is the notions of space (territory). A sense of belonging to a specific land grants and identity to those residing on it as members of a community. This identity, on one hand, distinguishes citizen from refugees, granting certain rights and privileges to the former, and on the other hand, fosters a sense of belonging through the inheritance of land from ancestors, labour invested in the land, and the cultivation of future generations to continue this connection. *Mornings in Jenin* is a novel that narrates the transition of Palestinians from territorial belonging to refugee status. Through this theme, the novel is embedded in a historical and political narrative. The central issue of the book concerns how Palestinian Arab identity has been marginalised in the process of constructing of Jewish identity in Israel. During and after the official establishment of Israel, Palestinian identity comes to be defined by notions such as being non-Jewish, refugee, exiled, and dispossessed. This study examines the symbols and narratives in the of *Mornings in Jenin* through the concept of identity, a key focus within political science. In doing so, it aims to offer insight into what it means to be Palestinian and Israeli at difficult historical and political junctures within the novel. The study employs descriptive analysis, which involves the interpretation of data through a structure framework. By bridging literature and political science, this research presents and interdisciplinary approach.

Keywords: *Mornings in Jenin*, Palestinian identity, Jewish identity, space, refugee

EXTENDED ABSTRACT

Mornings in Jenin is a historical and political novel written by Susan Abulhawa. The novel addresses the events between Israel and Palestine from 1941 to 2002 in the context of territory, war and identity. The study was conducted through descriptive analysis. The descriptive analysis method is based on the interpretation of the available data. In the first step, the conceptual framework of the text to be analysed is determined. The main concept in *Mornings in Jenin* is determined as identity. In the second step, the plot of the text to be analysed is chronologically arranged depending on the conceptual framework. Therefore, a framework is drawn for the historical-political events in Israel and Palestine between 1941 and 2002, depending on the content of the novel. In the last step, the historical-political events in the novel are interpreted with the concept of identity.

The first conclusion to be drawn from the novel *Mornings in Jenin*, which addresses the results of the Israeli and Arab Wars through Palestine and being Palestinian, is that being Palestinian is interpreted differently in different political periods. Before the official establishment of Israel, being Palestinian referred to Arabs, Jews, Christians and other ethno-religious communities living in Palestine. The identity here refers to the inclusion of different communities in a place. The novel addresses this situation through the Hasan and Ari families. Hasan belongs to an Arab family that has been settled in Palestine for centuries. Ari belongs to a Jewish family that came to Palestine during Aliyah I. Through their friendship, the culture of coexistence in Palestine is depicted, and it is emphasized that the Arabs in Palestine are not disturbed by the migrating Jews; on the contrary, they are generous towards them. However, this situation changed after the official establishment of Israel. Since the name of the new place was Israel, the social identity was constructed through being Israeli. Being Israeli meant filling the void of having a state that the Jews longed for. This new political situation corresponded to a process of exile for non-Jews, such as the confiscation of their properties, being expelled from their homes and living in camps. In the novel, the living conditions in the camps and the longing of the exiled Palestinians for their land are narrated from Amal's perspective. Since Amal was born in a refugee camp, for her being Palestinian consists of the narratives of her family and the elderly in the camps. Even when she became an American citizen years later, this situation did not change. It symbolised that continuity of the exile identity- an identity that found its place in the stories yet experienced their consequences no matter where it was.

Another conclusion drawn from the novel, in line with the first conclusion is that the place/homeland is not only a piece of land framed by a certain area, but also that the land is an important symbol that determines social and individual belonging. Therefore, the first meaning of Palestinian identity for Arabs is to work on the land, to cultivate the land and to continue these actions traditionally. In the novel, this situation is narrated through Palestinians living in the Jenin camp in exile. When the Palestinian lands were occupied, most of the olive groves that the Palestinians had worked hard to obtain were damaged. In the novel, this situation is reflected in the emotional state of the people in the camp as the occupation of their identities. When the feeling of belonging to a land disappeared along with that land, being a Palestinian became the same as being a refugee. A similar situation applies to Jews. Since the existence of a national identity is only possible with a certain piece of land, they have built the existence of their identity on this basis. They have seen the Palestinian lands as a guarantee of their existence and have evaluated the evacuation of the Palestinian lands as one of the requirements of being Jewish (the demand for the promised land). This issue shows how effective religious narratives are in the construction of politics. From a Jewish perspective, the novel sheds light on the organisation of the political sphere based on the holy books. From a Palestinian perspective, it emphasises the connection of national identities with the element of land.

Giriş

“Ben kimim?” sorusunun kaynağında açığa çıkan kimlik, tanımlama/tanınma ve aidiyet bileşenleri temelinde inşa edilen insana özgü bir kavramdır. Bu anlamda bireyin ya da topluluğun kim olduğuna yönelik verdiği cevaplar, insanı varoluş kategorileri içinde anlamlı bir eylem nesnesi olarak sunmaktadır. Kimliğin bireye/topluluğa anlamlı bir varoluş vermesi için, kendini ne olarak tanımladığının sınırını belirlemesi ve diğerlerinden hangi bağlamda farklı olduğunu vurgulaması gerekmektedir (Aydın, 1999, s. 13). Kimliğin işleyişindeki bu diyalektik mantık, bir kimliğin oluşmasındaki öteki unsuruyla açıklanmaktadır. Bir öznenin kendisi için farklı olarak tanımladığı/kendinden olmayan olarak kabul ettiği her bir kategori, öznenin benliğini oluşturan unsurları açığa çıkarmaktadır (Connolly, 1995, ss. 24-25). Örneğin Müslüman kimliği üzerinden kendini tanımlamak aynı zamanda Yahudilik, Hristiyanlık ya da Budizm gibi diğer inançlardan ayrılmak anlamına gelmektedir. Burada kimliğe benliğini veren Müslümanlık, diğer dinleri öteki kılmakta ve ‘kendinden olmayan’ olarak işaretlemektedir.

Kimliğin ‘ben ve öteki’ olarak işleyişine temel veren unsurların başında mekân gelmektedir. Mekân, belirli bir kategoriye ait olanlara ya da farklı kategorilerle birbirinden ayrılanlara fiziksel bir sınır belirleyen düzenlemedir (Asiliskender, 2004, s. 75). Kimliğin mekânla kurulan bu ilişkisi genel olarak ulusal kimlik türlerinde görülmektedir. Ulusal kimlikler, belirli bir toprak parçası üzerinde ortak mit ve tarihî tecrübeyi paylaşanlar arasında inşa edilmektedir (Guibernau, 2004, s. 127). Sınırları belirli bir coğrafi alandaki topluluklar, ‘biz’ duygusuyla mekânla ilişki kurmakta ve böylelikle mekân ve aidiyet arasındaki bağlantıdan ulusal bir kimlik hasıl olmaktadır. Aydın, ulusal kimliklerin bu mekân-toprak bağlantısından dolayı diğer kimlik türlerine nazaran daha kapsayıcı bir kimlik türü olduğunu iddia etmektedir (1999, s. 16). Ulusal ya da bölgesel savaşların da belirli bir toprağa hâkimiyet kurma amacıyla olduğu düşünüldüğünde, Aydın’ın bu iddiasını kabul etmek mümkündür. Çünkü toprağa hâkim olan, o topraklar üzerinde yaşayan topluluğa da hâkim olmakta ve o topluluğun kimliğine de hâkimiyet türüyle-ideolojisiyle şekil vermektedir. Böylelikle ulusal kimlik bireysel kimliklere “ne”liğini veren bir nitelik göstermektedir.

Bu durumun modern dönemdeki en somut örneklerinden birini 1948’de başlayan Arap-İsrail Savaşı oluşturmaktadır. 1948’de Filistin’in büyük bir kısmı resmî olarak kurulan İsrail Devleti’ne dâhil edilmiştir. İsrail’in ulusal kimliğini inşa etmek amacıyla Filistinliler için savaş, sürgün ve ölümle devam eden bir süreç başlamıştır. Bu duruma sebep olan başlıca unsur, iki topluluğun farklı dinî kimliklere sahip olmasıdır. Yahudilerin kutsal kitaplarındaki ‘vadedilmiş toprak’ söylemi, toprak-aidiyet bağlantısı üzerinden savaş anlatılarıyla desteklenmiştir. Bu bağlamda Yeşu’nun ilk defa Kenan topraklarını fethetmesi, İsrail’in Tanrısı Rab, İsrail’den yana savaştı (Kutsal Kitap, 2020, s. 235) olarak ifade edilirken, Davut’un İsrail kralı olarak Filistinlilerle savaştığı Tanrıyla yapılan antlaşmaya bağlılık olarak tanımlanmıştır (Kutsal Kitap, 2020, ss. 302-309). Yine Yahudi Samson’un Gazzeli Delila ile olan ilişkisi üzerinden İsrail-Filistin savaşının din eksenine

dikkat çekilmiş, Tanrı'nın yardımıyla Filistinlilerden intikam alan Samson simgesiyle iki topluluk arasındaki savaş vurgusu devam etmiştir (Kutsal Kitap, 2020, ss. 269-272). Tanah'ta geçen bu anlatılar, modern dönemde İsrail ulusal kimliğinin ötekisi Filistinli Arap olmak olarak kurgulanmış, ötekinin (Filistinli Arapların) mekândan (Filistin'den) dışlanması, ulusal kimliğin (İsraili olmanın) sağlama alınması olarak görülmüştür.

Bu çalışma, bahsedilen kimlik-mekân ve savaş bağlantısını Filistin Sabahları romanındaki tarihî/siyasi anlatı ve sembollerle incelemek amacındadır. Filistin Sabahları Susan Abulhawa tarafından yazılmıştır. Abulhawa, 1941'den 2002'ye kadar Filistin'de yaşanan olayları Filistinli bir ailenin tecrübeleri üzerinden anlatmıştır. Kitaptaki karakterler kurgu olsa da kronolojinin, savaşların yapılma biçiminin ve sonuçlarının anlatıldığı kısımlar resmî kaynaklardan alınan somut verilere dayanmaktadır. Bununla birlikte yazar, kitapta geçen İsmail karakterinin David oluşunu (Filistinli bir çocuğun Yahudi yapılmasını), kendisine aktarılan gerçek bir olaydan ilham alarak yazdığını belirtmektedir (Abulhawa, 2010, s. 402). Verdiği bir röportajda Filistin Sabahları'ndaki toprak-kimlik ve mücadele arasında kurduğu bağlantıyı şu sözlerle ifade etmiştir: "Önemsediğimiz, işlediğimiz, diktiğimiz ve sevdiğimiz toprak elimizden alındığında, aidiyet ve yerini sahiplenme dürtüsü mücadelede kendini gösterir ve bu mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır. Kişinin kendi hikâyesine sahip olması, fiziksel mekâna sahip olması kadar önemlidir" (Qabaha, 2019, s. 6).

Kimliğin belirli bir mekânda kurulması hem siyaset biliminin çalışma alanına giren ulusal kimliklerin hem de sosyoloji biliminin alanına giren kolektif kimliklerin konusudur. Bununla beraber topraksız bırakılma, mültecilik, vatandaşlık gibi kavramlar da bir kimliği inşa etme sürecinde başvurulan kavramlar arasındadır. Bu çalışmada kimlik, mekân, sürgün gibi siyasi kavramlarla edebî bir metni analiz etmek için, edebiyatı toplumsal bir fenomen olarak kabul eden edebiyat sosyolojisinden faydalanılmıştır. Edebiyat sosyolojisi, edebî bir olguyu toplumsal bir olgu olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bunun için toplumsal meselelerin bir döneme ilişkin temsillerinin edebi metinlerdeki yansıması sorgulanmaktadır. Burada edebî metnin anlamı yalnızca iç kurguda değil, simgesel üretimde aranmaktadır (Sapiro, 2019, ss. 13-14). Dolayısıyla edebiyat sosyolojisi ile edebî bir metni siyaset, tarih, iktisat ya da sosyolojik kuramlarla daha anlaşılır kılmak amaçlanmaktadır (Tüzer ve Hüküm, 2019, s. 9). Böylelikle edebiyatın toplumsal yapılarındaki, cinsiyet rollerindeki, sınıf ve kimlik farklılıklarındaki gibi toplumsal faktörler üzerindeki etkisi incelenmiş olmakta ve edebiyatın sosyolojiye, toplumsal olanı somut hâle getiren bir "tanınma" sağladığı düşünülmektedir (Hüküm, 2023, ss. 56-64). Tanınma durumu, Hegelci fenomenolojinin yorumlanmasıyla çağdaş kimlik tartışmalarına da şekil vermektedir. Burada bir kimliğin tarihsel, felsefi ya da ekonomik ölçütlerle nasıl bir tanınma mücadelesine girdiği tartışılmaktadır (Mollaer, 2017, ss. 1135-1142). Bu sebeple bu çalışmada edebiyat ve sosyoloji arasında kurulan bağdan yola çıkarak Filistin Sabahları'ndaki simgelerin hangi kimlik türlerini temsil ettiğine ve tarihî-siyasi olayların bu kimlik türlerine ve tanınma durumuna nasıl etki ettiğine odaklanılmaktadır.

Filistin Sabahları: Kimlik, Mekân, Sembol

Susan Abulhawa 1967 Savaşı'nı yaşamış, gençlik yıllarını işgal altında geçirmiş bir Filistinlidir. Filistin Sabahları'nı kendi deneyimleri ve gözlemleri üzerine kaleme almıştır. Romanın çekirdeğini Ghassan Kanafani'nin 1948'de yerleştikleri bir evde buldukları Filistinli bir erkek çocuğunu büyüten Yahudi bir aileyi anlattığı hikâye oluşturmuştur. Hikâyeye vâkıf olan Dr. Harnan Aşravi, Susan Abulhawa'nın Kudüs'te geçen çocukluğunu anlatan makalesini okuduktan sonra kendisine ulaşmış ve bu hikâyeyi anlatıp anlata-mayacağını sormuştur. Abulhawa 2002'de Cenin Mülteci Kampına giderek oradaki katliama tanık olduktan sonra hikâyeyi anlatmaya karar vermiştir (Abulhawa, 2010, s. 402).

Kitabın ilk baskısında adı The Scar of David (David'in Yarası)' dir. David, Kanafani'nin anlattığı hikâyedeki Yahudi olarak büyütülen Filistinli çocuğun romandaki adıdır. David, Filistinli Dalya ve Hasan'ın oğlu İsmail olarak dünyaya gelmiştir. 1948'deki sürgünün kargaşa ortamında Dalya henüz altı aylık oğlu İsmail'i kaybetmiştir. İlerleyen kısımda İsrail askerlerinden Moşe'nin çocuğu olmadığı için İsmail'i çaldığı anlaşılr. Moşe ve eşi Jolanta İsmail'in adını David yaparak, onu bir Yahudi olarak yetiştirir (Abulhawa, 2010, ss. 48-50). David büyüdüğünde gerçek ağabeyi Yusuf'la karşı karşıya gelmiş, ikisi arasındaki fiziksel benzerlik Yahudi askerleri arasında alay konusu olunca David 'bir Arap'a benzemenin acısını' Yusuf'a fiziksel şiddet göstererek çıkarır (Abulhawa, 2010, s. 131). Burada birbirinden habersiz iki kardeşin Yahudi ve Arap kimlikleriyle kavga etmesi, Tanah'ın Tekvin bölümündeki anlatıyı anımsatmaktadır. Tekvin'e göre İbrahim Peygamber'in İbrani olan eşi Sara'ya seçilmiş ulusu doğuracağı müjdelenmiştir. İbrahim Peygamber'in Arap olan eşi Hacer'e ise böyle bir vaatte bulunulmamıştır (Yaratılış: 17-18). Bu sebeple Yahudiler kendilerini seçilmiş soyun devam ettiricisi, Filistin'i de kendilerine vadedilmiş topraklar olarak kabul etmektedir. Ancak hem Sara'nın hem de Hacer'in çocuklarının babası bir olduğu için bu iki topluluk yaratılış itibarıyla kardeştir (Kaya, 2024, s. 488). Dolayısıyla geçmişten günümüze kadar ulaşan İsrail-Filistin kavgasına esasında bir kardeş kavgasıdır. Kitaptaki David ve Yusuf sembolleri de Tanah'taki bu anlatıya benzemektedir.

Kitabın sonraki baskılarında adı Mornings in Jenin (Cenin'de Sabahlar) olarak değiştirilmiştir. Başlığı mekân adıyla yeniden kurgulamanın sebebi, Filistinli kimliğin içindeki mekân aidiyetini vurgulamak olarak düşünülmektedir. Çünkü mekân düşüncelerin, anıların ve düşlerin birleşiminden oluşan ilk evrendir ve bu anlamda ev kavramının özünü oluşturmaktadır. Evin duvarlarıyla, mahzenleriyle, odalarıyla ve dolaplarıyla bireye koruma sağlaması, bireyin yaşamı boyunca evdeki imgeleri (evin bireye verdiği aidiyet ve güvenlik hissi) aramasıyla sonuçlanmaktadır (Bachelard, 1996, ss. 33-39). Filistin Sabahları'ndaki bu mekân-ev imgesi Ayn Hod köyü ile kurgulanmıştır. Köy, kırsaldaki Filistin halkının geleneksel yaşam mekânını simgelemektedir. Verimli tarım arazilerine sahip olup geçimini zeytin üretiminden sağlayanların yaşadığı bir mekân olarak, aynı zamanda Filistin'in temel geçim kaynağının tarım olduğunu gösteren bir örnektir. Özellikle zeytin ve turuncgil yetiştiriciliği bölge halkının kalkınmasındaki en önemli faktörlerden

biridir. Kırsalda yetişen bu ürünler kentlerde satışa çıkarıldığı için ticari hayat da tarım ürünleri üzerinden yürütülmüştür (Ersoy, 2019, s. 298). Ancak verimli ovalara sahip olmasına rağmen Filistin'de tarımsal faaliyetler potansiyelinin altında kalmıştır. Bu durumun sebeplerinden biri, Filistin'de toprak sahipliğinin ayrı bir sınıf olmasıdır. Toprak ağalığı sisteminin devam ediyor oluşu toprak aristokrasisini oluşturan ailelerin sosyal ve eğitim durumlarına da etki etmiştir. Bu aileler mülkiyet üzerindeki haklarını kaybetmemek için çocuklarına ileri derecede bir eğitim aldirmamıştır. Toprağa bağlı yetişecek çocuklarının topluluk içindeki ayrıcalıklarını sürdüreceklerine inanmışlardır (Hollstein, 1975, s. 200).

Kitapta bu durum Hasan karakteri üzerinden anlatılmaktadır. Hasan bir toprak ağasının oğlu olduğu için babası, kitaplar seninle toprağın arasına girmekten başka bir işe yaramazlar diyerek yüksek öğrenime devam etmesine izin vermemiştir (Abulhawa, 2010, s. 15). Toprak ağalığı sınıfının kendi içinde kapalılığı ise Hasan'ın Dalya ile evlenmek istemesi üzerine kurgulanmıştır. Dalya'nın bir Bedevi oluşu Hasan'ın ailesi tarafından istenmemesine yol açmış, Filistinlilerce Bedevilerin vahşi, yaramaz ve dağınık olarak görüldükleri aktarılmıştır (Abulhawa, 2010, s. 19). Dolayısıyla İbn-i Haldun'un bedevileri fitrata uygun yaşayan-bozulmamış, hadârîleri ise dünya nimetleri konusunda hırslı oldukları için bozulmuş kabul eden teorisi (Tartı, 2013, s. 96), Filistin'deki bedevi-yerleşik yaşam pratiğine uygun düşmemektedir. Kitapta bu durum yerleşiklerin ekonomik ve sosyal statü olarak bedevilerden üstün kabul edilmesiyle anlatılmaktadır.

Dalya ile evlenirken Hasan'ın başlık parası vermesi de Filistin'in geleneksel toplum yapısını sürdürmesinin bir başka göstergesidir (Abulhawa, 2010, s. 24). Filistin'deki Araplar bu geleneksel sınıf sisteminde ısrarcı olurken Yahudiler mesleki eğitime, ekonomik ilerlemeye, organize olmaya ve modern kurumlar açmaya öncelik vermiştir (Öner, 2012, s. 49). Bu gerçeklik Hasan'ın arkadaşı olan Yahudi Ari'nin Kudüs'te yüksek öğrenime devam etmesi ve eğitilmiş bir aileye mensup olması üzerinden aktarılmıştır (Abulhawa, 2010, s. 15). Aileleri tarafından Hasan çiftçiliğe, Ari ise eğitime yönlendirilmiştir.

Kitabın diğer karakteri Hasan ve Dalya'nın çocukları olan Amal, Yusuf ve David'dir. Amal mülteci kampında doğan, yurtsuz Filistinli kadın kimliğini temsil etmektedir. Amerika'dan vatandaşlık almış olmasına rağmen Filistinli kimliğini hayatı boyunca taşımayı anlatmaktadır. Ancak burada vurgulanan tek düşünce, Amal'ın Filistinli olduğu için Amerika'da öteki olması durumu değildir. Amal, Filistinli olmanın "ne"liğini anlatan bir kimliktir. Bahsedilen "ne"liği mülteci kampında doğup büyümenin karşılığı olarak sert bir karaktere sahip olmak, sebat etmek ve mücadeleci olmak oluşturmaktadır. Amerika'da yaşadığı zorluklardan etkilenmemiş, çünkü kamplarda gerçek zorluğun ne olduğunu görmüştür (Abulhawa, 2010, s. 218). Aynı zamanda Filistinli olmanın-verili kimliğin sürekliliğini gösteren bir simgedir. Amerikan vatandaşlığıyla adını Amy yapmış olmasına rağmen Filistinli olma gerçeğinin değişmediğini, "köksüz, bilinmeyen, kategorize edilmeyen bir Arap-Batı melezine dönüşmüştüm" (Abulhawa, 2010, s. 215) sözleriyle ifade etmiştir.

Amal'ın ağabeyi David ise parçalanmış kimliklerin Yahudi tarafını temsil etmektedir. David, Yahudi bir asker olan Moşe ve Nazilerin işkence ettiği Jolanta tarafından yetiştirilmiştir. On iki yaşındayken kuzeninden seçilmiş halktan olmadığını öğrenmiş (Abulhawa, 2010, s. 336), babası ölüm döşeğindeyken ona asıl kimliğini itiraf etmiştir (Abulhawa, 2010, s. 344). Siyonist olarak yetiştirilen David'in aslında İsmail olduğunu öğrenmesi İsrail-Arap kavgasını sorgulamasına yol açmıştır (Abulhawa, 2010, s. 316). Kimliği ile ilgili sorgulamaları artınca eşi ve büyük oğlu tarafından gerçek bir Yahudi olmadığı gerekçesiyle terkedilmiştir (Abulhawa, 2010, s. 317). David'in bu durumu, kimlik anlayışındaki iki duruma işaret etmektedir. Bunlardan birincisi Yahudilerin kimlik anlayışındaki Yahudi bir anneden doğma şartıdır (Babylonian Talmud, 68b). David'in Yahudi bir anneden doğmadığı için ailesi tarafından dışlanması, Yahudi kimliğinin anne-soy-lu olmasından kaynaklanmaktadır. İkincisi ise verili ve inşacı kimliklere yöneliktir. Verili kimlikler din, etnisite gibi kategorilerle topluluğa bir başlangıç noktası sağlamak ve bunlar üzerinden bireysel aidiyeti kolektif aidiyete çevirmektedir (Göka, 2006, s. 233). İnşacı kimlikler ise kolektif belleği tarih ve edebiyat yazımı gibi araçlarla kurgulayarak bir aidiyet kategorisi elde etmektedir (Connerton, 1999, s. 120). David'in bu durumu iki kimlik türü arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaktadır: Verili olarak Arap'tır, ancak Yahudi olarak inşa edilmiştir. Bu durum kimliğin sorunlu ve kaygan doğasından kaynaklanmaktadır. Kimliğe dair yaklaşımlar bireysel ve kolektif benlik tecrübelerine odaklandığı için kimliğin çok yönlü-değerli ve hatta çelişkili boyutu çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Bu sebeple kimlik mantığının yeniden düzenlenmesi ve özellikle hem verili hem de inşacı kimliklerde görülen özcülük anlayışı için yapılan eleştirilere karşı bağışıklık sağlanması gerekmektedir (Brubaker ve Cooper, 2014, ss. 418-419).

Amal'ın büyük ağabeyi Yusuf karakteri ise Arap gençlerin içinde canlanan muhalif ruhun temsilcisidir. İsrail askerleri tarafından şiddet gören, aşağılanan, başkaldırı ve ölüm arasında başka seçeneği olmadığını anlayanları temsil etmektedir. 1968'de İsrail'in Filistinliler için inşa etmeye giriştiği yeni kimliğin "ben"ine boyun eğmeyerek Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'ne katılmıştır. FKÖ'ye katılma sebebini İsrail'in ellerinden aldığı topraklarını ve uzatılmış birer ölüm cezasına benzettiği hayatlarını geri kazanmak olarak açıklamıştır (Abulhawa, 2010, s. 150). Bu anlamda Yusuf, Manuel Castells'in direniş kimliği olarak tahlil ettiği kimlik türünün temsilcisidir. Direniş kimlikleri, değersiz görülenlerin, aşağılananların veya damgalananların bir nevi kendi kendini onaylamasından doğmaktadır. Değersiz bulunan gruplar, kendilerini değersizleştiren hâkim öznelerle karşı direniş kimlikleri geliştirmektedir (Castells, 2013, s. 18). Kitapta bu durum FKÖ ile aktarılmış, FKÖ, Filistinliler için direnişi, Yusuf da FKÖ'ye katılarak direnişin kimliğini sembolize etmiştir (Abulhawa, 2010, s. 150).

İşgalden Önce Filistin Portresi: Filistinli Kimliğinin Anlamı

Filistin, tarih öncesi dönemden Osmanlı hâkimiyetine, oradan İngiliz manda yönetimine kadar uzanan süreçte Yahudilerin, Arapların ve Hristiyanların beraber yaşadığı bir

bölge olmuştur. 1881'deki nüfus sayımında Müslümanların sayısı yaklaşık 372 bin iken Hristiyanların sayısı yaklaşık 45 bin kadardır. Bu dönemde Yahudi nüfusu 10 binin altındadır (Karpas, 2003, ss. 323-327). İngiltere mandası altında 1922 yılında yapılan nüfus sayımında ise Yahudi nüfusunun yaklaşık dokuz kat arttığı görülürken Müslüman nüfusu yalnızca bir kat artmıştır. 1932'ye gelindiğinde Müslüman nüfus yaklaşık 778 bin, Hristiyan nüfusu yaklaşık 92 bin, Yahudi nüfusu ise yaklaşık 192 bin olarak kaydedilmiştir (CJPME, 2004).

Bu veriler işgalden önceki Filistin demografisinin çokkültürlü tarafını ortaya koyarken, Filistin Sabahları romanında da işgal öncesi Filistin'de toplulukların beraber yaşaması, birbirleriyle arkadaşlık kurması ve dayanışması Hasan ve Ari üzerinden işlenmiştir. Hasan Filistin'deki güçlü bir ailenin oğlu iken Ari Aşkenaz Yahudilerindendir. Ari'nin ailesi Avrupa'daki Yahudi soykırımından kaçarak Filistin'e yerleşmiştir. Birbirlerine kendi dillerini ve kültürlerini öğreten bu iki çocuğun dayanışması, her ikisinin de sahip olduğu birer kusurdan doğmuştur. Hasan astım hastası olduğu için hareketli çocuk oyunlarına katılamazken Ari'nin bir bacağı da SS subaylarının işkencesinde sakat kaldığı için sessiz bir çocukluk geçirmektedir (Abulhawa, 2010, ss. 11-14). Yazar, Hasan ve Ari sembolünü kullanarak Filistin'de Siyonist düşüncenin hayata geçirilmeden önceki topluluk yaşamına dikkat çekmekte ve çocukların hastalıkları üzerinden her iki toplumun kendine özgü aksaklıkları olduğunu anlatmaktadır. Yahudilerin aksaklığı topraksız halk olmanın acısını Filistinlileri topraksızlaştırarak çıkarmak, Filistinlilerin aksaklığı ise geleneksel toplum yaşamını sürdürerek ulusal kimlik bilincine geç erişimleri üzerinden kurgulanmaktadır.

İsrail'in bir devlet olarak kurulmasından önce, 1947'de toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararıyla İngiliz yönetimi Filistin'den çekilmiştir. Alınan kararlara göre Filistin'de Yahudi ve Araplara ait iki ayrı devlet kurulacak, Kudüs ise özel bir statü ile uluslararası yönetim altına alınacaktır (Bileydi Koç, 2006, s. 56). Ancak bu kararlar resmîyete bile varmadan Araplar ve Yahudiler arasında çatışmalar başlamıştır. Özellikle 1948'deki Deir Yasin katliamında Yahudi çeteciler Arap köylerine baskın düzenlemiş, yüzlerce Filistinliyi öldürmüştür (Döner, 1997, s. 22). Katliamdan sonra birçok Arap mecburi olarak yer değiştirmiş ve topraklar korku yoluyla boşaltılmıştır (Armaoğlu, 1994, ss. 91-92). Kipta İsrail devletinin kurulması için Yahudi çetelerin köyleri basması, sivilleri öldürmesi ve mecburi sürgünler Hasan ve Ari'nin diyalogunda geçmektedir. Ari, geçmişte soykırımı ve sürgüne uğrayan Yahudilerin bir devleti olması gerektiğini, Arapların Filistin'de kalmalarına izin vereceklerini söylemiştir. Bunun üzerine Hasan, Yahudilerin Nazi Almanyası'ndan kaçarak Filistin'e sığındıkları ilk yılları hatırlamış, sığıntı-Yahudi kimliğin efendi-Yahudi kimliğe nasıl dönüştüğünü sorgulamıştır. Yahudilerin tarihsel süreçte yaşadığı sürgüne ve soykırımı Arapların değil, Avrupa'nın sebep olduğunu söylemesi (Abulhawa, 2010, s. 32). ise Filistin sorunu kavramsallaştırmasının yanlışlığına da işaret etmektedir. Çünkü Yahudilerin zulüm gördükleri gayesiyle hesaplaşması gereken halk Filistin'deki Araplar değildir. Günümüzde Filistin sorunu olarak lanse edilen konunun temelinde aslında bir Yahudi ulusu meselesinin olduğu düşünülmektedir.

İsrail'in resmî bir devlet olarak kurulacağı belli olunca Hasan ve Ari'nin arkadaşlığı kırılmaya başlamıştır. Abulhawa, Hasan ve Ari arasındaki bu arkadaşlık bağının değişmesi ile kimliklerin görünür olma talebine dikkat çekmektedir. Önceleri etnisitenin ya da din farkının önemsiz olması, Filistinli kimliğini tanımlamak için çokkültürlü kavramını elverişli kılmaktadır. Filistinli kimliğinin "ben"ini oluşturan Filistin mekânı Arapları, Yahudileri, Hristiyanları ve diğer etnik-dinî toplulukları kapsamaktadır. Ancak Yahudi diasporasının Filistin'de toplanmaya başlamasıyla bu durum değişmiştir. Yahudi nüfusu ve ekonomik gücü arttıkça, Filistin için halksız toprak tanımlaması tekrar canlanmış, Filistinli Arap kimliği "Yahudi'nin ötekisi" olarak inşa edilme sürecine girmiştir. Bu inşa sürecinde Filistinli Araplar katledilmiş, sürgün edilmiş ve böylelikle ilk defa ortak bir mekânda inşa edilecek olan Yahudi etnik-dinî kimliğine yer açılmıştır.

İsrailli Kimliğinin Yerileştirilmesi/Filistin Kimliğinin Köksüzleştirilmesi: Sürgün ve Mültecilik

Martin Heidegger yaşayan bir insan olarak tanınmak için, bulunulan yeri sahiplenmek, içinde yaşamak, toprağı işlemek ve özümü yetiştirmek gerektiğini söylemektedir (2001, s. 145). Bu ifade, Filistinli Arapların İsrail tarafından işgal edilmeden önceki toprak ve kimlik üzerine kurduğu bağın niteliğiyle uyum göstermektedir. Onlar için toprağı işlemek yalnızca ekonomik bir uğraş değil, sosyal hayatın da belirleyicisi olmuştur. Hasat zamanlarına göre günlük yaşam vakitlere ayrılmış, toprağı işleme eyleminin yanında diğer tüm uğraşlar ikinci sıraya konulmuştur. Bu sebeple toprakların işgali, Filistinliler için yalnızca belirli bir mekândan sürgün edilmek anlamına gelmemiştir. Bu onlar için aynı zamanda kolektif kimliğin lağvedilmesi anlamına gelmiştir. Kitapta bu durum İsraillilerin o toprakta yaşayan, onu seven, ekip biçen atalarına ait tek bir fotoğrafı yoktur. Yafa'ya gelip portakalları görünce "Yahudiler portakallarıyla bilinirler" demişlerdi. Hâlbuki o portakallar narenciye yetiştirmeyi sanat hâline getirmiş yüzlerce yıllık Filistinlilerin emeğiydi cümlesiyle anlatılmıştır (Abulhawa, 2010, ss. 326-327).

Yahudilerin Filistin topraklarıyla olan bağlantısı ise kutsal kitaplarındaki anlatıya dayanmaktadır. Bu durumda Yahudiler, Filistinli Arapların yaşadığı toprakların kendilerine ait olduklarına dair bir inanın çocuklarıdır. I. Aliyah (1881-1903) sürecinde Filistin'e gelen Yahudilerin toprağı işleme konusunda beceriksiz olmalarına rağmen azınlık gibi değil, toprağın efendileri gibi davranmaları (Ersoy, 2019, s. 302) da Yahudilerin de İsrail'de inşa ettikleri ulusal kimliklerinde toprak mefhumunun önemini göstermektedir.

1948 yılında İsrail'in kurulması Filistinliler tarafından El Nakba (facia) olarak adlandırılmıştır. Ahmad H. Sa'di'ye göre El Nakba, Filistinlilerin yurdu (mekânı) kaybetme bilincinin başlangıç noktasıdır (Sa'di, 2002, s. 175). El Nakba ile Filistin kimliği sürgün edilmiş, Filistinliler vatansızlaştırma ve kültürel yıkım ile baş başa kalmıştır. Böylelikle kendilerini atalarından devraldıkları ve işledikleri topraklarla özdeşleştiren Filistinli Arap kimliği, mülteciye dönüşmüştür (Domazeti, 2017, s. 3).

1949'da İsrail Devleti'nin bölgedeki resmî varlığı kesinleştikten sonra, Filistin'de yerinden edilen Arapların sayısının 520 bin ile 1 milyon arasında değiştiği bildirilmiştir (Britannica, 2024). Bölgeden ayrılmayan Arapların (156 bin) yaşadığı bölgeler de çoğunlukla İsrail yönetimine geçmiştir. Bu topluluklar sert bir askerî düzende yaşamak zorunda kalmıştır. Yaşadıkları bölgelere/evlerine giriş çıkışlarda sıkı bir denetime maruz kalmışlar, İsrail yönetiminin kendilerine sağladıkları kimliklerle yine İsrailli askerler tarafından aşağılanmış ve hor görülmüşlerdir (Şammas, 1995). Kitapta bu gerçeklik Amal'ın şu sözleriyle aktarılmaktadır: Hayatları askerler tarafından keyfî bir şekilde yönetiliyordu. Kimin geçip kimin geçmeyeceğine onlar karar veriyordu, belirlenmiş bir protokol yoktu. Kimin şiddet göreceği, kimin soyunmaya zorlanacağına hemen oracıkta o an karar veriliyordu (Abulhawa, 2010, s. 134).

Romanda 1948, Filistin halkının bütün hakları ve tarihleriyle sürgüne yollanmasının başlangıcı olarak betimlenmiştir (Abulhawa, 2010, s. 45). Arapların yaşadığı zorunlu göçe Hasan ve ailesi de tabi tutulmuştur (Abulhawa, 2010, s. 44). Hasan ve topluluğun yaşlıları Cenin'de bir mülteci olarak ölmüş, bir daha evlerine geri dönememişlerdir. Ölürken mirasçılarına atalarından kalma evlerinin anahtarlarını, Osmanlı'dan kalma arazi ruhsatlarını ve İngiliz mandasından kalma tapu belgelerini bırakmışlardır. Ancak zamanla bunların bir hükmünün kalmadığı anlaşılmıştır. Kısa bir süre sonra Cenin'de çadırların yerini beton evler almaya başlamıştır. Bu taşlaşma, geçiciliğin kalıcılığa dönüşüğünün simgesidir (Abulhawa, 2010, s. 53). Kamplarda Birleşmiş Milletlerin açtığı okulda çocuklar eğitim almaya başlamış, kadınlar günlük işlere odaklanmış, erkekler ise buldukları işlerde aile geçimini sağlamaya koyulmuştur. Böylelikle bir kamp alanında hayatları mecburiyetler üzerine kurulan mülteci Filistinli kimliği inşa edilmiş, eski Filistinliler yeni İsrail'deki Yahudi olmayanlar olmuştur: Mülteciydik bizler, hepimiz. Birinden kaçmayı başaranlar İsrail'in kısacık tarihini dolduran mezbeleliklerden başkasında yeni baştan mülteci oluyorlardı sadece. Kalanlar ise Cenin'in esirleri (Abulhawa, 2010, s. 102).

1967'de Filistinlilerin El-Nakba (felaket) olarak adlandırdıkları Altı Gün Savaşları başlamıştır. Mısır, Ürdün ve Suriye, İsrail'e karşı taarruza geçmiştir. Müttefikler sayıca üstün olmasına rağmen İsrail özellikle hava saldırılarını planlı bir askerî taktikle yürütmüştür. Savaşın sonunda Batı Şeria, Sina Yarımadası, Golan Tepeleri ve Kudüs İsrail'in yönetimine geçmiştir. Bu süreçte 350 bin Filistinlinin yerinden edildiği kaydedilmiştir. Filistinliler açısından savaşın iki önemli sonucu olmuştur. Birincisi, Filistinlilerin devlet kurma hakkı olan bir halk değil, mülteci olarak görülmesidir. İkincisi ise Filistinlilerin içinde bulundukları durumun gerçekliği ile yüzleşmesidir. Artık kendi gelecekleri için Arap ülkelerinden medet ummak yerine kendi mücadelelerini vermek zorunda olduklarını anlamışlardır (Yalçın, 2021, ss. 89-90). Kitapta Filistinlilerin kendi kendine kalma bilinci Amal'ın şu sözleriyle ifade edilmiştir: Yıllar boyunca babam, Filistinlilerin Ürdün kralı Hüseyin ibn Talal tarafından silahsızlandırılarak onları Batı'nın yardımıyla her geçen gün silah toplamakta olan Siyonistlere karşı savunmasız bıraktığından şikâyet etmişti (Abulhawa, 2010, ss. 81-82).

Altı Gün Savaşları'ndan sonra Amal'ın babası ve kamptaki diğer yetişkin erkekler İsrail ordusu tarafından toplanmıştır. Babasından bir daha haber alınamamış, topluluğun birçok erkek üyesi öldürülmüştür. Cenin Kampı büyük bir toplu mezara dönmüş, inşa ettikleri evler harabe hâline gelmiştir. Haklarından, evlerinden ve uluslarından mahrum bırakılan bir halkın çocukları, kendi babalarının ve kardeşlerinin öldürülmesine tanıklık ederek cesetlerle dolu alanlarda İsrail yönetiminin onlara koyduğu kurallara-sınırlara hapsedilmiştir (Abulhawa, 2010, ss. 102-109).

Savaşlardan sonra Amal'ın kimliği devletsiz, fakir ve varoluşu başkalarının hayırseverliğine kalan tanımlamasıyla bütünleşmiştir (Abulhawa, 2010, s. 198). 1973'te eğitim bursu alarak Amerika'ya vardığında, devletsizlik kokusu üzerine yapışmış, Arap kimliği kaçırılan uçakların arkasına takılmış ve terörle ilişkili görülen bir hâl almıştır (Abulhawa, 2010, s. 209). Amerika'da en rahat ettiği yer, Amerikalıların güvensiz olarak adlandırdıkları West Philly'dir. Burası siyahilerin yaşamakta oldukları bir yerdir. Beyaz dünyada onu şüpheli hâle getiren aksanı ve ten rengi, siyah dünyada güvenli bulunması için yeterli olmuştur (Abulhawa, 2010, s. 220). Burada West Philly, çoğunluğun öteki olduğu bir mekânda, farklı kimliklerin birbirini öteki olarak görmemesini simgelemektedir. Bir diğer anlatımla West Philly öteki sayılan toplulukların bulunduğu bir yerde, benliklerin birbirine üstün sayılmadığını göstermektedir. Amal'ın burada ten rengine yaptığı vurgu ise David'e söylediği kendi teninde bir yabancı gibi yaşadın (Abulhawa, 2010, s. 379) cümlesindeki vurguyla benzerdir. Ten ve yabancılaşma arasında kurulan bu bağ Frantz Fanon'un Siyah Deri Beyaz Maskeler'inde yer almaktadır. Fanon'a göre sömürgecilik bağlamında eşitsizliğin sürmesindeki sebeplerden biri, ten rengindeki siyah-beyaz ayırımından kaynaklanmaktadır. En başta siyahlar beyaz olmadıklarını kabul ettikleri için beyazın ötekisi olarak kalmışlar, kendi öznelliklerini inşa edememişlerdir (2016, ss. 172-176). Bir diğer deyişle, siyahların kendilerine siyah demesi beyaz olanın onları adlandırmasıdır. Dolayısıyla Amal nezdinde görülen, Fanoncu anlatımla siyahın tanınmış olma arzusunu değil, efendi olma arzusunu anlatmaktadır: Amal, bir Doğulu olarak kendini Batılı argümanlarla tanımladığı için kendi tanınmasını eksik bırakmaktadır.

1948'den itibaren Filistinlilerin Ürdün'e kitlesel göçü ve 1950'de Ürdün'ün Batı Şeria'yı ilhak etmesi, Ürdün'deki yerli Bedevilerin Filistinliler karşısında azınlık durumuna düşmesine sebep olmuştur. Bu durum iki topluluk arasında zaman zaman gerginlikler yaratsa da 1970'teki Ürdün ordusu ve FKÖ gerillaları arasında yaşanan büyük çatışma her iki taraf için de ciddi kayıplarla sonuçlanmıştır. Filistinlilerin 1970 yılını 'Kara Eylül' olarak adlandırmasının sebebi budur (Özcan ve Şenses, 2022, ss. 28-30). Kara Eylül sonrasında FKÖ, Yaser Arafat önderliğinde Lübnan'a geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak İsrail 1982'de Lübnan'ı da işgal etmiş ve Filistinlilerin yaşadığı yerlerde yeni bir katliam yapmıştır. Bu katliamda ölen Filistinli sayısının yaklaşık 17 bin olduğu kaydedilmiştir (Bağlıoğlu, 2008, s. 27). Kitapta bu durum, Yusuf'un FKÖ ile Lübnan'da yaşaması üzerinden kurgulanmıştır (Abulhawa, 2010, s. 224). Amal'ın eşi Doktor Macit ve Yusuf'un eşi Fatima -ki o esnada hamiledir- bu katliamda hayatını kaybetmiştir. Amal, Fatima'nın hayatını

kaybettiğini bir savaş fotoğrafçısının yayınında görmüştür. Fatima'nın karnı deşilmiş ve içindeki bebek çıkarılmıştır. Kadınlara öldürülmeden önce tecavüz edilmiş, erkeklerin ve çocukların çeşitli uzuvları parçalanmıştır (Abulhawa, 2010, ss. 280-281). Kitapta geçen ve resmî verilerle desteklenen bu anlatı, İsrail'in haklı savaş ilkelerinden "jus ad bellum" ve "jus in bello'yu" ihlal ettiğini göstermektedir. Jus ad bellum, savaşın başlamasındaki haklı nedeni anlatmaktadır. Buna göre devletler ancak meşru müdafaa durumunda kuvvete başvurabilmektedir. Jus in bello ise sivil ve savaştan ayrımının yapılması, sivillere saldırmamak ve savaşta kullanılan gücün orantılı olmasını ifade etmektedir (Kolasi, 2017, ss. 18- 22). Uluslararası savaş hukukuna göre İsrail'in bu saldırıda meşru müdafaa bulundurmaması, sivilleri öldürmesi ve ağır silahlar kullanması savaşın haklılık kriterlerini yerine getirmediğini ve dolayısıyla savaş suçu işlediğini göstermektedir.

1983'te Amal, kızı Sara'yı Amerika'da dünyaya getirmiştir. Sara farklı bir ülkede doğan, ancak kendi kimliğini bulmak isteyen insanları temsil etmektedir (Abulhawa, 2010, s. 350). Bu sebeple 2002'de annesiyle beraber atalarını ve köklerini tanımak için Cenin'e gitmiştir. Cenin kampında durum Amal'ın yıllar önce bıraktığı gibi, Filistinli Araplar hâlâ mülteci, İsrailli Yahudiler hâlâ efendidir. Kitapta seçilen 2002 tarihi, İsrail tanklarının Cenin'de yaptığı gerçek bir saldırının tarihidir. Bu saldırıda 400'ün üzerinde ev yıkılmıştır (UNRWA, 2015). İnsan Hakları İzleme Örgütü, bu saldırının uluslararası insancıl hukukun ihlali anlamına geldiğine dair bir rapor yayınlamıştır (HRW, 2002, s. 12). Kitabın kurgusunda Amal bu saldırı sırasında doğduğu topraklarda hayatını kaybetmiştir (Abulhawa, 2010, s. 380). Sara ise İsrail'in açtığı yaraları sarmak için bir süre Cenin'de kalmış, sınır dışı edilince Al Jazeera haber ajansına katılarak Filistin topluluğu için yayınlar yapmaya başlamıştır. Kitapta Sara'nın açtığı söylenen internet sitesi günümüzde de erişime açıktır. Sitede Sara'nın, David'in ve Yusuf'un Amal'a yazdığı mektuplar yayınlanmaktadır (April Blossoms, 2018).

Gregory Jusdanis, edebiyatın Batılı milletlerin kuruluşundaki rolünü incelemiş ve kolektif kimliğin ideolojik mutabakatla olan ilişkisini edebî yazılar üzerinden analiz etmiştir. Buna göre edebiyat, Avrupa cemaatlerinin milliyetçiliklerinde ayrıcalıklı bir konumdadır. Edebiyat aracılığıyla Batılı normlar evrenselleştirilmiş (Batı'nın sorunları insanlığın sorunları olarak görülmüş) ve Batılı olmayanlar ötekileştirilmiştir. Batılı olmayan birçok edebî içerik de kendi kültürel mekânını yersiz-yurtsuz görerek bu amaca hizmet etmiştir. Bu durumu eleştiren Jusdanis, edebiyatın Orta Doğu, Afrika ve Güney Amerika gibi sömürge hâline getirilmiş-empereyal işgale uğramış ülkelerde önemli bir potansiyeli olduğuna dikkat çekmekte ve edebiyatı bu ülkelerdeki direniş için önemli bulmaktadır (1998, ss. 28-33, 227). Jusdanis'in fikirleri nezdinde Filistin Sabahları'nı direniş edebiyatı türünde değerlendirmek mümkündür. Çünkü Abulhawa, romanını kendi kültürel mekânı (Filistin) üzerine kurgulamış, Filistin'in tarihine ve Filistinli kimliğine dair bir roman yazmıştır. Batılı değildir ve Batı'yı ilgilendiren sorunlarına da ışık tutmamıştır. Filistinli olmanın "ne"liğine odaklanmıştır. Dolayısıyla Jusdanis'in tavsiye ettiği gibi, edebî alandaki Batılı tahakkümün dışında kalmıştır.

Edebiyatı Batılı olma ve olmama ölçütlerine göre değerlendiren bir başka düşünür Fredric Jameson'dır. Jameson'a göre kapitalist ve sosyalist bloğun dışındaki bulunan ve emperyalizmi yaşamış olan üçüncü bir dünya vardır. Üçüncü dünyanın edebiyatında anlatılan bireysel deneyimler önünde sonunda topluluğun deneyimini anlatmak zorunda kalmaktadır. Jameson bu zorundallığa "ulusal alegori" adını vermiştir (1986, ss. 67-69, 85-86). Bu anlamda birinci dünya edebiyatını yeniden okumayı ve üçüncü dünya edebiyatını buna göre değerlendirmeyi teklif etmiştir. Ajiaz Ahmad Jameson'un bu fikirlerini eleştirmiş ve "üçüncü dünya" kavramını problemli bulmuştur. Ona göre Jameson, birinci dünyayı (kapitalist) ve ikinci dünyayı (sosyalist) üretim biçimlerine göre değerlendirirken üçüncü dünyayı yaşadığı emperyal deneyime-dışsal bir etkiye göre değerlendirmektedir. Bu tavrı indirgemeci bularak birinci dünyanın da kendi içinde ezilenlerin, sömürülenlerin, dışarıda bırakılanların anlatısını yapan eserleri olduğunu dile getirmekte ve bu durumun sadece üçüncü dünyaya özgü olmadığına dikkat çekmektedir (Uyurkulak, 2003, ss. 138-143).

Jameson'un ulusal alegori kavramının Filistin Sabahları'na uygun düştüğü görülmektedir. Bunun için öncelikle üçüncü dünya kavramına bakmak gerekmektedir. Kavram üzerine çeşitli tartışmalar olsa da Jameson'un ifade ettiği üçüncü dünya tasnifi Filistin'in emperyal bir güç olan İsrail tarafından işgale uğraması açısından uygun düşmektedir. Bunun yanında roman bireysel bir hikâyeden (Yahudi olarak yetiştirilmiş Filistinli bir çocuğun hikâyesinden) yola çıkarak, Filistin'in işgal edilme sürecinde Filistin halkının yaşadıkları (Cenin Toplama Kampı'nın durumu), direnç göstermeleri (FKÖ'nün kurulması) gibi kolektifi ilgilendiren kimlik ve mücadele sürecine odaklanmıştır. Kitabın ana karakteri Amal'ın Amerika'ya yerleştiğini anlatan kısımlarda dahi Filistinli olmasına göndermeler yapılmış, Amal'ı bireysel olarak değil, Filistinli olmanın bir çıktısı olarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu anlamda Filistin Sabahları ulusal alegorinin bir örneğini oluşturmaktadır.

Sonuç

İsrail ve Arap Savaşlarının sonuçlarını Filistin ve Filistinli olma durumu üzerinden ele alan Filistin Sabahları romanından çıkarılan ilk sonuç, Filistinli olmanın farklı siyasi dönemlerde farklı anlamlara karşılık gelmesine ilişkindir. İsrail Devleti resmî olarak kurulmadan önce Filistinli olmak, Filistin'de yaşayan Arapları, Yahudileri, Hristiyanları ve diğer etnik-dini toplulukları ifade etmektedir. Buradaki kimlik, bir mekânın farklı toplulukları kapsamasına yöneliktir. Filistin Sabahları bu durumu Hasan ve Ari'nin aileleri üzerinden ele almaktadır. Hasan Filistin'de yüzyıllardır yerleşik bulunan Arap bir aileye mensuptur. Ari ise I. Aliyah sürecinde Filistin'e gelen Yahudi bir aileye mensuptur. İkisinin arkadaşlığı üzerinden Filistin'deki beraber yaşama kültürü anlatılmakta ve Filistin'deki Arapların göçle gelen Yahudilerden rahatsız olmadığı, tam tersine onlara karşı cömert olduğu vurgulanmaktadır. Ancak İsrail Devleti'nin resmî olarak kurul-

masından sonra bu durum değişmiştir. İktidarın adı İsrail Devleti, yeni mekânın adı da İsrail olduğu için ulusal kimlik de İsraili olmaya yönelik kurgulanmıştır. Bir diğer deyişle İsrail, iktidar olarak kendi meşrulaştırıcı İsraili kimliğini inşa etmiştir. Bu anlamda İsraili olmak Yahudilerin hasretini çektiği devlete sahip olmalarının boşluğunu doldurmak anlamına gelmiştir. Romanda bu durum David'i evlat edinen aile ile sembolize edilmiştir. David'in babası Moşe ve annesi Jolanta, Hitler Almanyası'nın köksüz bıraktığı Yahudilerdendir. İsrail Devleti'nin kurulmasıyla Filistin'e yerleşmişler, Filistin'in Yahudilerin evi olduğu iddiası ile işgal edilmesinde rol oynamışlardır. Bu durum Yahudi olmayanlar için mallarına el konulma, evlerinden atılma ve kamplarda yaşama gibi bir sürgün sürecine tekabül etmiştir.

Romanda kamplardaki yaşam olanakları, sürgün durumu ve Filistinlilerin topraklarına olan özlemleri Amal'ın bakış açısıyla anlatılmıştır. Amal, mülteci kampında doğduğu için onun nezdinde Filistinli olmak, ailesinin ve kamplardaki ileri yaşıta olanların anlatılarından ibarettir. Amal'ın Amerikan vatandaşlığı almasının Filistinli olma gerçeğini değiştirmemesi de sürgün kimliğinin sürekliliğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla kipta Filistinliler için nihai çözümün başka bir ülkenin vatandaşı olmaktan geçmediği anlatılmaktadır.

Romandan çıkarılan ikinci sonuç ilk sonuçla paralel olarak, mekânın/vatanın sadece belirli alanla çerçevelenmiş bir toprak parçası olmadığı, toprağın toplumsal ve bireysel olarak aidiyeti belirleyen önemli bir sembol olduğudur. Bu sebeple Filistinli kimliğinin Araplar açısından ilk anlamı toprağa emek vermek, toprağı işlemek ve bu eylemleri geleneksel olarak devam ettirmektir. Romanda bu durum, Cenin Kampı'ndaki sürgün yaşamı süren Filistinliler üzerinden anlatılmıştır. Filistin toprakları işgal edildiğinde Filistinlilerin emek verdiği zeytinliklerin çoğu hasar almıştır. Bu husus kamptaki insanların duygu durumuna kimliklerinin işgal edilmesi olarak yansımıştır. Bir toprağa ait olma durumu toprakla beraber ortadan kalkınca Filistinli olmak mülteci olmakla aynı anlama gelmiştir. Yahudiler için de benzer bir durum söz konusudur. Ulusal kimliğin varlığı, ancak belirli bir toprakla mümkün olduğu için kimliklerinin varlığını bu minval üzerine kurgulamışlardır. Filistin toprağını kendi varlıklarının garantörü olarak görmüşler, Filistin toprağını boşaltmayı Yahudi olmanın gereklerinden (vadedilmiş toprak iddiası) saymışlardır. Bu da dinî anlatıların siyasal kurgulamadaki etkisini göstermektedir. Roman, Yahudi bakış açısından kutsal kitaplara bağlı olarak siyasal alanın düzenlenme durumuna ışık tutarken, Filistinli bakış açısından toprağa bağlı bir kimliğin nasıl yurtsuz bir kimliğe (sürgün kimliğine) dönüştürüldüğünü vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abulhawa, S. (2010). *Filistin sabahları*. (Bilge Barhana, çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Anton, Ş. (1995). Palestinians in Israel: you ain't seen nothin' yet. *The Journal of the International Institute*, 3(1).
- April Blossoms (2018). Atribute to Amal. Retrieved from <https://aprilblossomstina.wordpress.com/2018/01/24/the-journey-begins/> Erişim T. 19 Ekim 2024.
- Armaoğlu, F. (1994). *Filistin meselesi ve Arap İsrail savaşları (1948-1988)*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Asiliskender, B. (2004). *Kimlik, mekân ve yer deneyimi*. *Kültür ve İletişim*, 7(2)(14), 73-94.
- Ataöv, T. (1970). Filistin sorununun ardındaki gerçek: İsrail'in kuruluşu'na kadar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 29-66.
- Aydın, S. (1999). *Kimlik sorunu, ulusallık ve Türk kimliği*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Babylonian Talmud. Retrieved from <https://halakhah.com> Erişim T. 21 Ekim 2024.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın poetikası*. (Aykut Derman, çev.). İstanbul: Kesit.
- Bağlıoğlu, A. (2008). Lübnan'ın tarihsel dokusu ve yönetim anlayışındaki mezhebi etkiler. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 13-36.
- Bileydi Koç, M. (2006). *İsrail devleti'nin kuruluşu ve bölgesel etkileri (1948-2006)*. İstanbul: Günizi Yayıncılık.
- Britannica. (2024, October 3). 1948 Arab-Israeli war. Encyclopedia Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/event/1948-Arab-Israeli-War> Erişim T. 10 Eylül 2024.
- Brubaker, R. & Cooper, F. (2014). Kimliğin ötesine geçmek. *Kimlik politikaları özdeşlik, tanınma ve farklılık içinde* (Firat Mollaer, ed.). Ankara: Doğu Batı.
- Castells, M. (2013). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür, kimliğin gücü II*. (Ebru Kılıç, çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CJPME (2004). Demographics of historic Palestine prior to 1948. Retrieved from https://www.cjpme.org/fs_007 Erişim T. 22 Ekim 2024
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (Alaeddin Şenel, çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Domazeti, R. (2017). İsrail'de etnik ve dinî azınlıklar. *İNSAMER (İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi)*, 36, 1-12.
- Döner, A. (1997). Tarihsel süreç içerisinde İsrail devlet modelinin ortaya çıkışı. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 12-30.
- Ersoy, T. (2019). 19. yüzyıl sonunda Filistin'de Arap-Yahudi karşılaşmasının bir incelemesi: komşudan hasıma dönüşümün tarihsel sosyolojisi. *Journal of IslamicJerusalem Studies*, 19(3), 293-316.
- Fanon, F. (2016). *Siyah deri beyaz maskeler*. (Cahit Koytak, çev.). İstanbul: Encore.

- Göka, E. (2006). *İnsan kısım kısım: toplumlar, zihniyetler, kimlikler*. İstanbul: Aşina Kitaplar.
- Guibernau, M. (2004). Anthony David Smith on nations and national identity: a critical assessment. *Nations and Nationalism*, 10 (1/2): 125-141.
- Heidegger, M. (2001). *Poetry, language, thought*. (A. Hofstadter, trans by). New York: Haper & Row.
- Hollstein, W. (1975). *Filistin sorunu: Filistin çatışmasının sosyal tarihi*. (C. E. Ertuğ, çev.). İstanbul: Yücel Yay.
- HRW. (2002). Israel, the occupied West Bank and Gaza strip, and the Palestinian authority territories. *Human Rights Watch*, (14)3-E, 1-50.
- Hüküm, M. (2023). Sanat ve bilimin simbiyotik ilişkisi: sosyolojik araştırma kaynağı olarak edebiyat. *Sosyoloji Divanı*, (11)22, 55-68.
- Jameson, F. (1986). Third world literature in the era of multinational capitalism. *Social Text*, (15), 65-88.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş modernlik ve estetik kültür milli edebiyatın icat edilişi*. (Tuncay Birkan, çev.). İstanbul: Metis.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı nüfusu (1830-1914)*. (Bahar Tırnakçı, çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kaya, C. (2024). Kutsallığın inşasında kadın ve öteki kadın: Sare ve Hacer. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 469-498.
- Kolasi, K. (2017). Savaşın değişen niteliği ve jus ad bellum ve jus in bello'ya etkisi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 35, 1-29.
- Kutsal Kitap (2020). *Tevrat, Zebur, İncil*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Mollaer, F. (2017). Kimlik politikasını yeniden düşünmek: çağdaş tanınma tartışmasının birikimi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (4), 1135-1147.
- Öner, A. (2012). *Çatışmalar ve görüşmeler sarmalında Filistin-İsrail*. İstanbul: İlim Yurdu Yayınevi.
- Özcan, K. & Şenses, N. (2022). Ürdün'deki Filistinliler: göçler, statüler ve haklar. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 15-56.
- Qabaha, A. (2019). Owning one's story is as important as the ownership of physical space: an interview with Susan Abulhawa. *Bethlehem University Journal*, 36(133-139).
- Sa'di, A.H. (2002). Felaket, hafıza ve kimlik: Filistin kimliğinin bir bileşeni olarak Al-Nakbah. *İsrail Çalışmaları*, 7(2), 175-198.
- Sapiro, G. (2019). *Edebiyat sosyolojisi*. (Ertuğrul Cenk Gürcan, çev.). Ankara: Doğu Batı.
- Tartı, N. (2013). İbn Haldun'da yerleşik hayat eleştirisi. Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu, 1-3 Kasım Çorum, 93-102.
- Tüzer, İ. & Hüküm, M. (2019). *Edebiyat sosyolojisi edebiyata sosyolojiden bakmak*. Ankara: Akçağ Yay.
- UNRWA (2015). Profile: Jenin camp. Retrieved from https://www.unrwa.org/sites/default/files/jenin_refugee_camp.pdf Erişim T. 18 Eylül 2024.

- Uyurkulak, S. (2014). Üçüncü dünya edebiyatı ve ulusal alegori. *Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies*, (15), 136-146.
- Wiliam, E. C. (1995). *Kimlik ve farklılık siyasetin açmazlarına dair demokratik çözüm önerileri*. (Ferma Lekesizalin, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yalçın, O. (2021). 1967 Arap-İsrail savaşı ve savaşta hava harekâtı. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 5, 53-104.

Hakem değerlendirmesi/Peer review:

Dış bağımsız/Externally peer reviewed

Çıkar çatışması/Conflict of interest:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir/The author has no conflict of interest to declare

Finansal destek/Grant support:

Yazar bu makalede finansal destek almadığını beyan etmiştir/The author declared that this article has received no financial support.